

 65 років
Великої Перемоги

«Країна, де кожен міг виявитися партизаном»

Людмила ШПИТЯК,
Микола БІЛОКОПИТОВ (фото)

Український партизанський фронт

З перших днів Великої Вітчизняної війни сотні тисяч людей, які добровільно боролися з ворогом у складі партизанських загонів, підпільних організацій і груп, безперечно, не мали спеціальної військової підготовки й досвіду партизанської боротьби. Але головне завдання народних месників полягало не лише в знищенні живої сили противника, розгромі його штабів і військових частин, а й у порушенні роботи його комунікацій, транспортних перевозок, здійсненні глибоких розвідок, поширенні у військах ворога невпевненості й страху. Протягом 1941–1944 років партизани лише на дорогах здійснили більш як 5 тисяч великих операцій і диверсій. Рух потягів на залізницях було припинено сумарно майже на 2 тисячі діб. Якщо додати близько 5 тисяч підірваних ешелонів, стане зрозумілим загальний стан справ у тилу окупантів на українських землях. Лише 1943 року фашисти змушені були тримати в Україні 400-тисячну армію військ вермахту, СС, поліції тощо. З них 182 тисячі осіб брали участь у каральних акціях, майже 100 тисяч – в охороні шляхів сполучення, понад 140 тисяч перебували в гарнізонах.

Без будь-якого перебільшення можна сказати, що окрім чотирьох українських фронтів Україну визволяв і п'ятий – Партизанський, в якому збройну боротьбу з ворогом вели 518 тисяч партизанів, 105 тисяч підпільників та 1 мільйон 400 тисяч громадян України, котрі надавали допомогу партизанським формуванням, підпільним організаціям і групам. Підпільно-партизанський рух став важливим військовим чинником, що

сприяв Великій Перемозі у Великій Вітчизняній війні.

Уже 16 вересня 1941 року начальник штабу Верховного головнокомандування вермахту (ОКВ) фельдмаршал Кейтель видав наказ «Про придушення комуністичного партизанського руху», де зазначалося: «Із початком війни проти Радянської Росії скрізь на окупованих Німеччиною територіях спалахнув комуністичний повстанський рух... Уживані досі заходи... виявилися недостатніми. Фюрер звелів усюди в найсуворіший спосіб негайно придушити цей рух». Про те, яку серйозну загрозу побачили в партизанському русі німецькі вояки, свідчить чимала кількість приписів: спеціальний додаток до директиви ОКВ № 33 від 23.07.1941 р.; «Інструкція з боротьби проти партизанів» (25.10.1941 р.) Головнокомандувача сухопутними військами фельдмаршала Браухіча; циркуляр «Щодо «втихомирення в Україні» (28.06.1942 р.) Командувача групою армії «Південь»; «Основні вказівки для посилення боротьби з партизанським рухом на Сході» (18.08.1942 р.) Гітлера; «Настанови з боротьби проти банд на Сході» (11.11.1942 р.) Кейтеля; директива ОКВ «Щодо боротьби проти партизанів» (27.04.1943 р.); вересневий циркуляр 1943 року «Про використання авіації у боротьбі з бандами» Герінга; розпорядження ОКВ «Бойові дії проти партизанів» (06.05.1944 р.) та безліч інших. Гітлерівські генерали у повоєнні роки у своїх мемуарах серед головних причин поразок на Східному фронті назвали партизанський спротив, зокрема в Україні. «Збитки, завдані німецькій армії партизанами, – наголошували англійські історики Ч. О. Діксон та

О. Гельбрунн у книзі «Комуністичні партизанські дії», – неможливо визначити лише кількістю вбитих та поранених, знищених гармат і складів. Потрібно також врахувати втрату ворожою армією боєздатності й ударної сили. Головне ж полягало в тому, що погіршився моральний стан солдатів, які воювали в країні, де кожен міг виявитися партизаном...».

Вермахт уже восени 1941 року усвідомив силу партизанського руху на окупованій ним території України і посилив увагу до контррозвідальної роботи проти партизанів. У вересні 1942-го у складі Абверу було створено «Зондерштаб-Р», діяльність якого охоплювала й окуповану територію України. Основним завданням створеного «Зондерштабу-Р» була підготовка шпигунів та диверсантів і заслання їх до партизанських формувань та підпільних організацій з метою підризу їхньої боєздатності та підведення під удар каральних сил. Органи німецької розвідки намагалися масово засилати до партизанських з'єднань і загонів свою агентуру, дібрану із завербованих військовополонених та антирадянськи налаштованих місцевих жителів.

У системі Абверу, СД, Міністерства пропаганди нараховувалося 70 шкіл і курсів для підготовки розвідувальної та контррозвідувальної агентури, пропагандистів, у тому числі на окупованих територіях СРСР, зокрема й України, де було підготовлено 1 538 шпигунів і терористів для заслання до партизанських формувань.

Особливо активувалася німецька розвідка восени 1943 року в період найбільшого розмаху партизанського руху в Україні, коли до партизанських формувань почали всту-

Про запеклість бойових дій в Україні свідчать втрати сторін: радянські партизани й підпільники – понад 100 тисяч осіб, гітлерівці, їхні союзники, а також різні колаборанти – понад 400 тисяч.

тужних ударів по ворожих гарнізонах і комунікаціях, здійснювали рейди по ворожих тилах, вели в інтересах діючої армії розвідку й контррозвідку тощо.

п а т и колишні поліцейські, вояки добровольчих формувань вермахту, власівці, інші особи, котрі до цього часу співпрацювали з окупантами, військовополонені, які втікали з фашистських концтаборів. За цих умов гітлерівці розраховували збільшити свою агентуру для заслання до партизанів.

Партизанські формування України взаємодіяли з частинами Червоної Армії як у період оборонних боїв, так і в умовах окупації через лінію фронту, а з кінця 1943–1944 років спостерігається активна участь партизанів і підпільників у безпосередньому визволенні України.

Якщо спочатку партизани вдавалися переважно до диверсійних заходів, то, зміцнившись чисельно й організаційно, почали завдавати по-

Доки живий хоча б один партизан або підпільник, Комісія у справах колишніх партизанів має працювати

Після розформування Українського штабу партизанського руху 1948 року рішення про створення Комісії у справах колишніх партизанів Великої Вітчизняної війни при Верховній Раді України стало доленосним для всіх учасників підпільно-партизанського руху. Адже постала необхідність упорядкування особистих справ колишніх партизанів, розгляду матеріалів про їхнє матеріально-побутове забезпечення, увічнення пам'яті загиблих, проведення заміни партизанських документів на постійні тощо. Серед перших керівників комісії такі легендарні постаті, як С. Ковпак, О. Федоров і П. Мусієнко. Членами комісії були видатні організатори підпільно-партизанського руху в Україні – Т. Строкач, С. Маліков, Д. Бурченко та багато інших відомих партизанів і підпільників.

Як державний орган комісія наділена державницькими функціями під час вирішення питань підпільно-партизанського руху в Україні й визнання громадян учасниками підпілля і партизанської боротьби та видачі їм відповідних документів. На підставі цих документів державні органи вирішували питання матеріально-побутового, медичного і житлово-комунального забезпечення добровільних захисників Вітчизни та їхніх сімей. У непростих реаліях сьогодення Комісія має юридичну можливість обстоювати й захищати їхні права.

Серед найважливіших аспектів роботи Комісії: обстоювання історичної правди про підпільно-партизанську боротьбу, вирішення питань визнання громадян України учасниками підпільно-партизанської боротьби на території України й руху

опору на території інших держав та видача їм партизанських квитків; участь у підготовці законопроектів, що визначають статус ветеранів війни; клопотання про нагородження колишніх партизанів і підпільників, видача різних правоустановчих довідок, які обов'язкові до виконання відповідними

Комісія, яку очолив В. Коньков (четвертий ліворуч), привітала з ювілеєм свого відповідального секретаря В. Сатуріна

державними органами. За підтвердженнями та іншими документами Комісія видала вже близько 18 тисяч партизанських квитків.

Не всім відомий факт, що з різних причин тільки незначна частина, загалом близько 50 тисяч партизанів і підпільників були нагороджені орденами й медалями. Щоб усунути цю несправедливість, 1965 року Комісія звернулася з пропозицією до вищих органів влади України про нагородження орденами й медалями партизанів і підпільників, а

32

Засідання Комісії у справах колишніх партизанів

Україні, котрим на час закінчення Другої світової війни було менш як 18 років. Цим законом врегульовано їхній правовий статус і визначено основи соціального захисту шляхом надання пільг і державної підтримки.

На жаль, ідуть із життя живі свідки – колишні командири партизанських загонів, керівники підпільних організацій, партизани та підпільники, які працювали у складі Комісії. Проте їм на заміну приходять люди, обізнані у питаннях підпільно-партизанського руху та соціального захисту його учасників. І сьогодні, як багато років тому, ведеться листування з ветеранами, архівними установами, депутатами всіх рівнів, установами й організаціями України та країнами близького й далекого зарубіжжя. Доки живий хоча б один партизан або підпільник, Комісія має працювати. Сьогодні комісію, у штаті якої 4 працівники, очолює **кандидат історичних наук В. Коньков**. 15 її членів працюють на громадських засадах, їх затверджують розпорядженням Голови Верховної Ради України.

Послідовна багаторічна діяльність Комісії у справах колишніх партизанів – це своєрідне відтворення документальної історії підпільно-партизанської боротьби проти фашистських загарбників. Питання, які потребують доповнень і змін у законодавстві, а також його роз'яснення на захист інтересів ветеранів підпільно-партизанської боротьби та членів їхніх сімей, вчасно носяться Комісією на розгляд Верховної Ради або відповідних міністерств та відомств.

Завдяки наполегливості Комісії у справах колишніх партизанів

30 жовтня 2004 року в Україні було запроваджено «День партизанської слави», щорічне **відзначення** якого на державному рівні протягом останніх років свідчить про увагу до колишніх учасників підпільно-партизанського руху з боку держави, державних органів і громадських організацій.

Комісія й нині веде пошук, уточнює персональний склад партизанських з'єднань, загонів і груп, розв'язує чимало поточних життєвих проблем ветеранів-партизанів. Важко переоцінити роль Комісії у відстоюванні правди про масову добровільну боротьбу українського народу з німецько-фашистськими загарбниками, увічненні пам'яті про героїчні подвиги партизанів і підпільників. Через листування та особистий прийом до цієї організації звертаються сотні людей. Вони прагнуть одного – уваги й справедливості.

10 лютого 2005 року Комісія у справах колишніх партизанів ухвалила доленосний документ – рішення «Про заснування в Україні бойового Штандарта «Український партизанський фронт 1941–1945 рр.». Це документ великої історичної ваги, яким навечно закріплено в історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років роль і заслуги підпільно-партизанського руху у збройній боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками.

Серед найскладніших аспектів діяльності Комісії у справах колишніх партизанів – боротьба за чистоту історії підпільно-партизанського руху в Україні, її масовий всенародний, добровільний і безкомпромисний характер. На численні фальсифікації, спроби переписування дійсності, наклепи й вигадки Комісія різко реагувала і на конкретних прикладах доводила мету, роль і значення підпільно-партизанського руху, його досягнення в боротьбі за Перемогу над німецько-фашистськими загарбниками.

також тих, хто активно допомагав їм у боротьбі з ворогом. У такий спосіб за поданням комісії з місцевих органів влади 1966 року було нагороджено ще майже 15 тисяч осіб, багатьох із них – посмертно.

На пропозицію комісії 1991 року Президія Верховної Ради Української РСР ухвалила постанову про визнання учасниками підпільно-партизанської боротьби громадян України, що брали участь в антифашистському підпіллі та партизанському русі в 1941–1945 роках на території країн Європи.

Незаперечним є факт, що під час війни найбільше постраждали партизанські сім'ї. Тому за наполяганням Комісії до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» було внесено доповнення, на підставі якого діти партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з німецькими загарбниками в тилу ворога, які у зв'язку з діяльністю батьків були піддані репресіям, фізичним розправам і гонінням, визнаються учасниками війни. Таким громадянам Комісія видає за наявності відповідних документів довідки, за якими установи соціального захисту надають їм статус учасника війни.

Указом Президента України від 18 листопада 2004 року «Про соціальний захист дітей війни» було остаточно вирішено питання про дітей-громадян

